

NAUČNOM VEĆU MEDICINSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Na sednici Naučnog veća Medicinskog fakulteta u Beogradu, održanoj dana 24.06.2019. godine, broj 9700/04-BC, imenovana je komisija za ocenu završene doktorske disertacije pod naslovom:

„*In vitro* interakcije jona bakra sa bilirubinom i β -laktamskim antibioticima”

kandidata Bojane Božić Cvijan, zaposlena u Institutu za farmakologiju, toksikologiju i kliničku farmakologiju, Medicinski fakultet Univerzitet u Beogradu. Mentor je prof dr Milica Bajčetić, a komentor naučni savetnik dr Ivan Spasojević.

Komisija za ocenu završene doktorske disertacije imenovana je u sastavu:

1. Prof. dr Zoran Todorović, Medicinski fakultet Univerzitet u Beogradu
2. Prof. dr Ivana Ćirković, Medicinski fakultet Univerzitet u Beogradu
3. Doc. dr Dragana Protić, Medicinski fakultet Univerzitet u Beogradu
4. Doc. dr Janko Samardžić, Medicinski fakultet Univerzitet u Beogradu
5. Prof. dr Edvard Petri, Prirodno-matematički fakultet, Departman za biologiju i ekologiju, Univerzitet u Novom Sadu

Na osnovu analize priložene doktorske disertacije, komisija za ocenu završene doktorske disertacije jednoglasno podnosi Naučnom veću Medicinskog fakulteta sledeći

IZVEŠTAJ

A) Prikaz sadržaja doktorske disertacije

Doktorska disertacija Bojane Božić Cvijan napisana je na ukupno 81 strani i podeljena je na sledeća poglavlja: uvod, cilj, materijal i metode, rezultati, diskusija, zaključci i literatura. U disertaciji se nalazi 1 tabela i 12 slika. Doktorska disertacija sadrži sažetak na srpskom i engleskom jeziku, biografiju kandidata, podatke o komisiji i listu skraćenica.

U prvom delu **uvoda** je opisana uloga jona bakra (Cu^{2+}) i značaj njegove adekvatne koncentracije u ljudskom organizmu. Navedeni su i opisani do sada svi poznati mehanizmi toksičnog delovanja jona bakra (redoks reakcije i stvaranje reaktivnih kiseoničnih vrsta; reakcije sa molekulima tiola i indirektno stvaranje reaktivnih kiseoničnih vrsta; formiranje koordinacionih kompleksa sa organskim i neorganskim ligandima). Napravljen je i kratki osvrt na do sada zabeležen uticaj jona bakra na pojavu bakterijske rezistencije.

U drugom delu uvoda su opisani ključni rezultati do sada objavljenih studija o interakcijama jona bakra sa antibioticima. Posebno poglavlje je posvećeno interakcijama jona bakra sa pojedinim β -laktamskim antibioticima. Opisane su do sada poznate *in vitro* promene u fizičko-hemijskim karakteristikama i stabilnosti antibiotika kao i krajnji efekti na antibakterijsko delovanje β -laktamskih antibiotika u prisustvu jona bakra.

Opisani su struktura i efekti bilirubina (BR). Posebno je objašnjen značaj metalom indukovano oksidativnog stresa u nastanku neurotoksičnosti izazvane BR.

Ciljevi rada su jasno definisani u četiri tačke. Prvi je utvrđivanje mehanizma redoks interakcija BR i bakra. Drugi cilj je analiza redoks interakcija BR i penicilamin-vezanog bakra. Treći cilj je analiza redoks interakcija jona bakra sa β -laktamskim antibioticima (penicilin G, ampicilin, amoksicilin, cefaleksin, cefaklor, ceftriakson, ceftazidim i meropenem). Kao četvrti cilj je navedena analiza uticaja jona bakra na inhibitorne efekte β -laktamskih antibiotika na sojevima *Escherichia coli* i *Staphylococcus aureus*.

U poglavlju **materijal i metode** detaljno je opisan dizajn *in vitro* eksperimenata. U *in vitro* eksperimentima su korišćene supstance analitičke čistoće, rastvori su spremni svaki dan i po potrebi zaklanjani od svetlosti. Ultraljubičasta-vidljiva (UV-VIS) spektroskopija je korišćena u cilju kvantitativnog određivanja jona bakra, opisa njegovih hemijskih veza i proceni stabilnosti i strukture kompleksa koji pomenuti jon gradi sa BR i β -laktamskim antibioticima. Potrošnja kiseonika u reakcijama jona bakra sa BR i β -laktamskim antibioticima je praćena pomoću Klarkove kiseonične elektrode. Detaljno je opisana elektron paramagnetna rezonancija (EPR) koja predstavlja metodu izbora za ispitivanje strukture, karakteristika, orijentacije i dinamike kompleksa jona bakra. Opisane su ciklična voltometrija (CV) i diferencijalna pulsna voltometrija kao metode koje pružaju informacije o redoks potencijalu jona bakra kao i o kinetici elektrona pri reakcijama sa BR i β -laktamskim antibioticima. Opisana je metoda za određivanje minimalne inhibitorne koncentracije (MIK) u cilju

ispitivanja uticaja jona bakra na antibakterijsku aktivnost β -laktamskih antibiotika na sojevima *E. coli* i *S. aureus*. Detaljno su opisane metode za određivanje ekstracelularnog malondialdehida (MDA) i hemoglobina kao markera lipidne peroksidacije i hemolize.

Opisan je adekvatan metod za statističku obradu rezultata. Istraživanje je odobreno od strane Etičke komisije Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Analize su urađene na Institutu za farmakologiju, kliničku farmakologiju i toksikologiju, Medicinskog fakulteta u Beogradu; Institutu za multidisciplinarna istraživanja u Beogradu; Katedri za analitičku hemiju, Hemijskog fakulteta u Beogradu; Laboratoriji za elektron paramagnetnu rezonanciju, Fakulteta za fizičku hemiju. Istraživanje je sprovedeno u okviru projekta "Molekularni mehanizmi redoks signalinga u homeostazi, adaptaciji i patologiji", Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, broj 173014.

U poglavlju **rezultati** detaljno su opisani i jasno predstavljeni svi dobijeni rezultati.

Diskusija je napisana jasno i pregledno, uz prikaz podataka drugih istraživanja sa uporednim pregledom dobijenih rezultata doktorske disertacije.

Zaključci sažeto prikazuju najvažnije nalaze koji su proistekli iz rezultata rada.

Korišćena **literatura** sadrži spisak od 161 reference.

B) Kratak opis postignutih rezultata

Prilikom praćenja reakcije BR i jona bakra na UV-VIS spektroskopiji uočeno je smanjenje apsorbance u odnosu na početnu, pomeranje maksimalne apsorbance od 415nm ka 400nm (nakon 30 minuta) kao i pojava dodatnog pika ($\lambda=330$ nm). Tokom daljeg praćenja zabeleženo je opadanje apsorbance sa pojavom porasta apsorbance na 655 nm. Opaženi rezultati govore u prilog bakrom indukovane degradacije BR. Tokom snimanja spektra samog BR dobijen je očekivani rezultat ($\lambda= 435$ nm) i uočeno je blago smanjenje u intenzitetu spektra tokom posmatranja što se može pripisati foto-degradaciji. Slični rezultati su dobijeni i analizom ponašanja BR u prisustvu gvožđa.

Korišćenjem CV dobijeni su strujni pikovi (i_p) anodnog i katodnog potencijala (E_{pa} i E_{pc}) za Cu^{2+} i Cu^{1+} . Slabiji strujni pikovi su zabeleženi u sistemu BR i Cu^{2+} . Glavne razlike u strujnim pikovima ova dva sistema su za Cu^{2+} $E_{pa}=265$ mV i $E_{pc}=-217$ mV i za Cu^{1+} $E_{pa}=135$ mV i $E_{pc}=534$ mV. Praćenjem struja Cu^{1+} uočava se vremenski zavisno opadanje koje je

praćeno porastom Cu^{2+} struja. Korišćenjem diferencijalne pulsne voltametrije uočava se da je koncentracija preostalog Cu^{2+} u sistemu 0.4 mM Cu^{2+} i 0.2 mM BR 0.25 ± 0.04 mM što upućuje na 1:1 stehiometrijski odnos.

EPR spektar Cu^{2+} je aksijalne simetrije sa jakom $g_{\perp}$ linijom i četiri slabe linije $g_{\parallel}$ ($g_{\parallel} = 2.40$). U prisustvu BR intenzitet signala se smanjuje, dolazi do širenja $g_{\perp}$ i gubitka hiperfinog cepanja. Prisustvo Cu^{2+} se i dalje očitava jer je deo Cu^{2+} vezan za fosfatni pufer i nije dostupan za BR. U sistemu Cu^{2+} i penicilamin (PA) uočen je širi signal PA vezanog Cu^{2+} i signal Cu^{2+} u fosfatnom puferu. Inkubacija sa BR je dovela do smanjenja signala slobodnog Cu^{2+} , ali sa minimalnim uticajem na Cu^{2+} -PA kompleks. Signal Cu^{2+} u prisustvu lipozoma je sličan kao signal Cu^{2+} u fosfatnom puferu, dok se u prisustvu BR signal ne menja značajnije, ali se opaža širenje $g_{\perp}$ linije.

Primenom oksimetrije, u reakciji BR i Cu^{2+} uočen je pad u koncentraciji kiseonika. Poređenjem sistema $[\text{Cu}^{2+}]/[\text{BR}] > 1$ sa $[\text{Cu}^{2+}]/[\text{BR}] = 1$ uočeno je samo blago povećanje u potrošnji kiseonika (142 ± 4 μM vs. 129 ± 11 μM ; $p > 0.05$). Potrošnja kiseonika nastala u sistemu $[\text{Cu}^{2+}]/[\text{BR}] = 0.5$ je jednaka polovini potrošnje kiseonika u sistemu $[\text{Cu}^{2+}]/[\text{BR}] = 1$. Analiza je ukazala da prelazni kompleks Cu^{2+}/BR reaguje sa molekulskim kiseonikom u 1:1 stehiometriji. Uvođenjem PA u sistem $[\text{Cu}^{2+}]/[\text{BR}] = 1$ opaženo je značajno smanjenje potrošnje kiseonika (80 ± 15 μM ; $p = 0.040$). Dodatkom katalaze (CAT) u sistem 0.2 mM $\text{Cu}^{2+}/0.2$ mM BR nastala koncentracija H_2O_2 je iznosila 69 ± 17 μM , dok je u sistemu 0.2 mM $\text{Cu}^{2+}/0.2$ mM PA/0.2 mM BR nastalo duplo manje H_2O_2 , 33 ± 11 μM ; $p = 0.044$.

Opisana je pojava lipidne peroksidacije i hemolize: MDA u prisustvu $\text{Cu}^{2+} \sim 15$ μM , u prisustvu BR ~ 13 μM , a u sistemu Cu^{2+} -BR ~ 20 μM , u sistemu Cu^{2+} -BR-PA ~ 15 μM . Statistički značajno veće oštećenje eritrocita i veća produkcija MDA je opažena u sistemu Cu^{2+} zajedno sa BR (ekvimolarni odnos; 10 μM :10 μM) (jednofaktorska ANOVA i *post hoc* Dankanovim testom $p < 0.05$). Primena PA smanjuje oštećenje ali markeri lipidne peroksidacije i hemolize su i dalje povišeni u odnosu na kontrolne vrednosti.

U drugom delu rezultata analizirane su interakcije Cu^{2+} i β -laktamskih antibiotika. Tokom 60 minuta praćenja spektar penicilina G se nije promenio u prisustvu Cu^{2+} . U sistemima Cu^{2+} -ampicilin i Cu^{2+} -amoksicilin opažena je apsorbanca na ~ 310 nm i apsorbanca slabijeg intenziteta na 645 nm. Posmatranjem cefaleksina i cefaklora u prisustvu Cu^{2+} uočena je $\lambda_{\text{max}} \sim 310$ nm, ali i nestanak apsorbanca na ~ 265 nm kao i pojava novog pika tokom vremena na

~400 nm. Spektar ceftriaksona se nije promenio u prisustvu Cu^{2+} , apsorbcioni maksimum je tokom 60 minuta praćenja ostao 240 nm i 268 nm. Takođe, spektar ceftazidima se nije promenio u prisustvu Cu^{2+} , sa apsorbcionim maksimumom na 255 nm. Apсорbcioni maksimum meropenema se inicijalno nije promenio u prisustvu Cu^{2+} ($\lambda=298$ nm), ali je tokom vremena posmatranja počeo da opada.

Analizom rezultata dobijenih oksimetrijom, uočena je značajna potrošnja kiseonika jedino u sistemu sa cefaklorom. Početna potrošnja kiseonika u pomenutom sistemu je ~35 $\mu\text{M}/\text{min}$.

EPR spektri ispitivanih β -laktamskih antibiotika i Cu^{2+} su imali sličan izgled u ispitivanim 1:1 i 2:1 odnosima. Karakterističan EPR spektar Cu^{2+} se nije promenio u prisustvu penicilina G. Slična geometrija i distorzija je opažena analizom kompleksa Cu^{2+} sa ampicilinom, amoksicilinom i cefaleksinom, ali sa 1.5 puta jačim signalom. Analizom ponašanja Cu^{2+} u puferu uočeno je njegovo prisustvo u dve forme pri pH 7.4: nerastvorljiv $\text{Cu}_3(\text{PO}_4)_2$ i rastvorljiv oblik $\text{Cu}(\text{HPO}_4)_2^{2-}$ pri čemu je $\text{Cu}(\text{HPO}_4)_2^{2-}$ glavni EPR aktivni oblik Cu^{2+} . Jači intenzitet spektara koji po obliku nisu izmenjeni je ukazao da ovi antibiotici formiraju komplekse sa Cu^{2+} koji su slične geometrije kao sa fosfatnim jonima, ali i da pomenuti antibiotici povećavaju rastvorljivost bakra pri fiziološkoj pH. EPR spektar Cu^{2+} je značajno drugačiji u prisustvu ceftriaksona što je ukazalo na formiranje koordinacionog kompleksa drugačije geometrije u odnosu na jone bakra koordinisane fosfatnim jonima. Analizom EPR spektra Cu^{2+} i ceftazidima uočene su vrednosti $g_{\parallel}=2.39$, $g_{\perp}=2.07$ i dodatni signal $g=1.99$. Glavni signal je ostao sa oktaedralnom orijetacijom i tetragonalnom distorzijom. Novonastali signal $g=1.99$ je značajno uži u poređenju sa drugim linijama ($\Delta B=1.4$ mT vs. $\Delta B \sim 4.9$ mT).

CV Cu^{2+} pokazala je slabe strujne pikove. Kompleksi jona bakra sa ampicilinom, amoksicilinom i cefaleksinom su doveli do značajnog povećanja strujnih pikova i blagog povećanja E_{pa} . Pojačanje struja ide u prilog povećanoj rastvorljivosti jona bakra i u skladu je sa EPR rezultatima. Ceftriakson i ceftazidim nisu značajnije uticali na i_p . Nakon pet minuta inkubacionog perioda sa cefaklorom opažen je značajan porast i_p . Analizom sistema Cu^{2+} -meropenem je uočen centralno pozicionirani ligand sa značajnim porastom i_p koji se tokom vremena smanjio. U slučaju samog meropenema E_{pa} je iznosila 1060 mV, dok je u slučaju Cu^{2+} -meropenem iznosila 985 mV, ukazujući na sulfidnu grupu kao potencijalno mesto oksidacije.

Analizom MIK je uočena značajno slabija aktivnost meropenema u prisustvu jona bakra protiv sojeva *E. coli* i *S. aureus*. Formiranjem kompleksa sa bakrom aktivnost amoksicilina i ceftriaksona je oslabljena protiv *E. coli* i *S. aureus*, a aktivnost ampicilina protiv *E. coli*. Aktivnost cefaleksina i cefaklora u prisustvu Cu^{2+} je blago poboljšana protiv *E. coli*. U prisustvu jona bakra aktivnost penicilina G je smanjena protiv *S. aureus*. MIK ceftazidima se nije značajnije promenila u prisustvu jona bakra.

C) Usporedna analiza doktorske disertacije sa rezultatima iz literature

U pogledu analize *in vitro* interakcija Cu^{2+} i BR korišćenjem spektroskopije dobijeni su rezultati koji se mogu uporediti sa literaturnim podacima. Naime, u literaturi je već opisano da prisustvo molekula sa oksidativnim svojstvom, poput Cu^{2+} dovodi do ireverzibilne razgradnje molekula BR (McDonagh, 2010). U prikazanim rezultatima opaža se smanjenje apsorbance prilikom ispitivanja sistema BR: Cu^{2+} tokom vremena. Analizom promena u apsorbanci uočene su pored karakteristične vrednosti za biliverdin i druge vrednosti što implicira na postojanje brojnih drugih razgradnih produkata nastalih od BR. Slične promene u spektru i nastanak brojnih degradacionih kompleksa su takođe opisani u literaturi (McDonagh, 2010). U prikazanim rezultatima takođe je registrovana mala koncentracija biliverdina $\sim 20\mu\text{M}$. Analizom sistema Fe^{3+} i BR uočeno je nepostojanje koordinativnih i redoks interakcija što se može staviti u kontekst Pearsonovog principa (Hass i Franz, 2009).

U pogledu CV, uočeni su očekivani strujni pikovi za Cu^{2+} i Cu^{1+} (Haynes, 2014). Opaža se vremenski zavisno opadanje strujnog pika Cu^{1+} i istovremeni porast strujnog pika Cu^{2+} . Analizom pikova se zaključuje da BR dovodi do redukcije Cu^{2+} i stvaranja Cu^{1+} koji potom podleže spontanoj oksidaciji i ponovnim stvaranjem Cu^{2+} . Imajući u vidu da je koncentracija redukovanog Cu^{2+} slična koncentraciji BR potrebnog za redukciju proizilazi da je odnos u ovom sistemu 1:1, čemu u prilog govore i prethodna istraživanja (Asad i sar., 2001; Adhikari i sar., 1998).

EPR spektar dvovalentnog jona bakra ima karakterističan izgled: $g_{\perp}$ u aksijalnoj simetriji i četiri EPR linije duž $g_{\parallel}$ koje potiču od hiperfinog cepanja izotopa $^{63}\text{Cu}/^{65}\text{Cu}$ ($I=3/2$) (Hagen, 2006). Promene u jačini signala se jasno učitavaju nakon dodatka BR sistemu, što ukazuje na pojavu BR indukovane redukcije Cu^{2+} i još jednom upućuje na nepostojanje Cu^{2+} -BR kompleksa. S obzirom da je u EPR eksperimentima korišćen fosfatni pufer, deo Cu^{2+} ostaje u obliku nerastvorljivih fosfata i kao takav nije dostupan BR indukovanoj redukciji. Signal preostalog Cu^{2+} u prisustvu BR pokazuje specifičan EPR izgled, u pogledu šire $g_{\perp}$ linije i

gubitka hiperfinog cepanja, što se može objasniti anizotropijskim interakcijama ili još uvek nedovoljno objašnjenom hiperfinom strukturom Cu^{2+} u čvrstom stanju (Weil i Boltron, 2007). U prisustvu PA dolazi do širenja signala heliranog Cu^{2+} verovatno kao rezultat dipolarnih interakcija između paramagnetnih centara šest atoma Cu^{2+} u PA- Cu^{2+} klasteru (Birker i Freeman, 1977). Druga komponenta EPR signala se odnosi na već opisani signal Cu^{2+} u fosfatnom puferu. Inkubacijom sa BR uočava se smanjenje signala slobodnog Cu^{2+} , dok je u slučaju Cu^{2+} -PA uticaj minimalan što govori u prilog činjenici da je Cu^{2+} u klasteru nedostupan za BR. Zbog opažene sličnosti EPR spektra Cu^{2+} vezanog za liposome i Cu^{2+} u fosfatnom puferu može se pretpostaviti da se vezivanje dešava preko fosfatne grupe. Cu^{2+} vezan za fosfolipide je ostao nedostupan za BR, pri čemu se nastale promene u EPR signalu mogu pripisati protonizaciji BR i stvaranju većih BR-fosfolipidnih molekula (Eriksen i sar., 1981). Stvaranje ovakvih agregata može uticati na organizaciju lipozoma i na promenjene interakcije sa Cu^{2+} .

Pri fiziološkim uslovima oksidacijom Cu^{1+} nastaje Cu^{2+} uz istovremeno stvaranje superoksidnog anjona koji se potom redukuje do vodonik peroksida (Reyber i sar., 2016). Rezultati dobijeni na kiseoničnoj elektrodi su pokazali da sistem BR i Cu^{2+} dovodi do značajne potrošnje kiseonika i potvrdili su 1:1 stehiometrijski odnos u sistemu. Prisustvo PA u sistemu značajno smanjuje potrošnju kiseonika čime se potvrđuje njegova uloga u heliranju prooksidativnih metala i uklanjanju slobodnih radikala (Qureshi i Kumar, 2013). Iako se delovanjem katalaze veliki deo kiseonika ponovo javlja u sistemu, određena koncentracija vodonik peroksida se gubi preko reakcije sličnoj Fentonovoj ($\text{Cu}^{1+} + \text{H}_2\text{O}_2 \rightarrow \text{Cu}^{2+} + \text{OH} + \text{OH}^-$) (Spasojević i sar., 2010).

Opisani rezultati o nastanku lipidne peroksidacije i oštećenja eritrocitne membrane sinergističkim delovanjem Cu^{2+} i BR su u skladu sa literaturnim podacima (Brites i sar., 1997; Horsley i sar., 2007). S obzirom da je Cu^{2+} vezan za liposome nedostupan za redukciju izazvanu BR, nameće se zaključak da se isti mehanizam ne odigrava na eritrocitnoj membrani. Očekivani rezultati su dobijeni u pogledu smanjenja oštećenja u sistemima kojima je dodat PA, ali su markeri oštećenja ostali povišeni u odnosu na kontrolne uzorke. PA smanjuje prooksidativnu aktivnost Cu^{2+} ali nema uticaj na direktne efekte BR na ćelijsku membranu. Imajući u vidu da je kod neonatusa koji su u riziku od nastanka kernikterusa koncentracija nekonjugovanog BR svega ~ 20 nM (Hulzebos i Dijk, 2014), značajnije posledice mogu se očekivati od sinergističkog efekta Cu^{2+} i BR u odnosu na sam direktni uticaj BR.

U pogledu β -laktamskih antibiotika i Cu^{2+} uočava se izostanak interakcija između penicilina G i Cu^{2+} . Suprotno tome, UV-VIS spektar ampicilina, amoksicilina i cefaleksina ukazuje na formiranje stabilnih obojenih kompleksa sa Cu^{2+} . Ovaj rezultat je od velike važnosti kada se zna da je razlika između penicilina G i pomenuta tri antibiotika u NH_2 grupi bočnog lanca što upućuje na zaključak da je upravo ova grupa i mesto koordinativnih interakcija sa jonima bakra. U slučaju amoksicilina uočava se i karakteristična λ 273 nm čiji nastanak je u vezi $\pi \rightarrow \pi$ tranzicijom u fenolnom prstenu na koju joni bakra nemaju uticaja (Pretsch i sar., 2009). Daljom analizom uočena je $\lambda \sim 310$ nm za cefaleksin i $\lambda \sim 320$ nm za cefaklor koja se može objasniti koordinativnim vezama liganda i metala koje rezultuju elektronskim transferom (Faggi i sar., 2015). Kao drugo potencijalno mesto vezivanja označen je N u amidnoj grupi. Analizom literature uočeno je da se vezivanje cefaleksina i jona bakra odvija preko amino, karboksilne i amid karbonilne grupe ali u uslovima kada je kao rastvarač korišćen metanol (Anaconda i Rodriguez, 2004). Tokom perioda praćenja spektra cefaleksina i cefaklora Cu^{2+} , jasno se uočava nestanak λ_{max} 265 nm i pojava novog pika na ~ 400 nm što ukazuje na degradaciju pomenutih antibiotika u prisustvu Cu^{2+} . Prethodna studija je pokazala da λ_{max} 265 nm cefaklora uzrokovana O=C-N-C=C- grupom cefaloporinskog prstena (Ivama i sar., 1999). S druge strane, UV-VIS spektar ceftriaksona i ceftazidima se nije promenio u prisustvu Cu^{2+} . Verovatno je da Cu^{2+} ne intereaguje sa najjačim hromoforama ovih antibiotika. Prema opisanim rezultatima ceftazidim i Cu^{2+} ne intereaguju na nivou aminotiazolnog prstena, ali su rezultati dobijeni spektroskopijom nedovoljno jasni da bi se izveo zaključak o mogućim interakcijama ceftriaksona i Cu^{2+} na nivou aminotiazolnog prstena. Stvaranje koordinativnih veza između ketoksamin grupe ($\lambda \sim 190$ nm) ova dva antibiotika i Cu^{2+} (Hirayama, 1967; Jayaraju i Kondapi, 2001), opisano u literaturi se ovde ne uočava. U slučaju meropenema uočava se vremenski zavisno opadanje signala u prisustvu jona bakra što upućuje na zaključak da se odigrava degradacija meropenema.

Korišćenjem oksimetrije samo u sistemu Cu^{2+} -cefklor se opaža značajna potrošnja kiseonika i akumulacija vodonik peroksida. Iako se meropenem razgrađuje u prisustvu Cu^{2+} ne beleži se potrošnja kiseonika što implicira da meropenem ne podleže oksidaciji ili da ima ulogu stabilizatora Cu^{1+} .

Analizom EPR spektroskopije potvrđen je 1:1 molarni odnos Cu^{2+} i β -laktamskih antibiotika prethodno opisan UV-VIS spektroskopijom. Takođe još jednom je potvrđeno da penicilin G ne stvara kompleks sa Cu^{2+} pri fiziološkim uslovima. Dobijeni EPR spektri ampicilina,

amoksicilina i cefaleksina u kompleksu sa jonima bakra upućuju na očuvanu oktaedraelnu geometriju sa tetragonalnom distorzijom i na blago smanjenje anizotropije. Dobijeni jači intenzitet signala se objašnjava povećanom rastvorljivošću jona bakra u prisustvu tri pomenuta antibiotika. Suprotno ovome, EPR spektar Cu^{2+} je značajno promenjen u prisustvu ceftriaksona što se može tumačiti formiranjem koordinativnog kompleksa ali ovaj put drugačije geometrije u odnosu na opisanu geometriju Cu^{2+} u fosfatnom puferu. Kao vezno mesto predložen je atom azota u amidnoj i ketoksamin grupi (Santini i sar., 2014). Analizom ponašanja ceftazidima i Cu^{2+} uočena je karakteristična orijentacija i distorzija. Moguće vezivanje Cu^{2+} za ceftazidim je preko atoma kiseonika u deprotonisanoj karboksilnoj grupi dihidrotiazinskog prstena što je praćeno otvaranjem prstena i stvaranjem organskog radikala. Analizom strujnih pikova nastalih u kompleksu Cu^{2+} sa ampicilinom, amoksicilinom i cefaleksinom potvrđuje se uloga tri pomenuta antibiotika u povećanju rastvorljivosti bakra u fosfatnom puferu pri fiziološkim uslovima. U pogledu cefaklora, opisano je da u prisustvu Cu^{2+} elektronegativni atom Cl povlači elektrone iz cefalosporinskog prstena čime dovodi do destabilizacije prstena i redukcije bakra do Cu^{1+} . Analizom CV meropenema uočene su vrednosti potencijala koje su u literaturi već opisane i pripisane ireverzibilnoj oksidaciji sulfidne grupe (Stankovic i sar., 2016), dok se u prisustvu jona bakra, potencijal u sistemu menja označavajući sulfidnu grupu kao ključno mesto oksidacije.

Sa stanovišta kliničke prakse izuzetno važan deo rezultata se tiče MIC analiziranih antibiotika u prisustvu jona bakra. Penicilin G je u prisustvu jona bakra pokazao smanjenu aktivnost protiv *S. aureus*. S obzirom da u rezultatima nisu zabeležene interakcije između penicilina G i jona bakra, promene u antibakterijskoj aktivnosti mogu se pripisati pojavi bakrom indukovane degradacije penicilina G (Cressman i sar., 1966). Naime, prema jednoj od prvih studija koja se bavila pomenutim interakcijama, u prisustvu jona bakra pri uslovima pH=5.5 i temperaturi 30°C dolazilo je do brze hidrolize penicilina G (Cressman i sar., 1966). S obzirom da se MIC određuje nakon 24 časovne inkubacije pri temperaturi od 37°C može se očekivati određeni stepen razgradnje penicilina G što posledično dovodi do smanjenja antibakterijske aktivnosti. Suprotno rezultatima iz literature po kojima je aktivnost ampicilina i amoksicilina poboljšana u prisustvu jona bakra protiv *E. Coli* (Gamel, 2010) su opažanja o značajno nižoj antimikrobnoj sposobnosti ampicilina i amoksicilina nakon formiranja kompleksa sa metalnim jonom. U pogledu kompleksa Cu^{2+} -cefaleksin uočeno blago poboljšanje aktivnosti u odnosu na sam cefaleksin protiv *E. coli* je u saglasnosti sa literaturnim podacima (Auda i sar., 2008; Chohan i sar., 2004; Ali, 2011). Blago poboljšanje aktivnosti cefaklora u

kompleksu sa jonima bakra protiv *E. coli* se može povezati sa osobinom cefaklora da redukuje Cu^{2+} što je praćeno stvaranjem vodonik peroksida koji može doprineti antimikrobnom delovanju leka. Opisana smanjena aktivnost ceftriaksona u prisustvu Cu^{2+} i protiv *E. coli* i *S. aureus* je u skladu sa literaturnim podacima (Ali, 2011). U slučaju ceftazidima, antimikrobna aktivnost nije značajnije promenjena. U skladu sa rezultatima o degradaciji meropenema u prisustvu jona Cu^{2+} je i dobijena smanjena antibakterijska aktivnost sistema Cu^{2+} -meropenem.

D) Objavljeni radovi koji čine deo doktorske disertacije

1. **Božić B**, Korać J, Stanković DM, Stanić M, Romanović M, Pristov JB, Spasić S, Popović-Bijelić A, Spasojević I, Bajčetić M. Coordination and redox interactions of β -lactam antibiotics with Cu^{2+} in physiological settings and the impact on antibacterial activity. *Free Radic Biol Med.* 2018;129:279-285. doi: 10.1016/j.freeradbiomed.2018.09.038. IF – 6.326, M21.
2. **Božić B**, Korać J, Stanković DM, Stanić M, Popović-Bijelić A, Bogdanović Pristov J, Spasojević I, Bajčetić M. Mechanisms of redox interactions of bilirubin with copper and the effects of penicillamine. *Chem Biol Interact.* 2017;278:129-134. doi: 10.1016/j.cbi.2017.10.022. IF - 3.180, M21.

E) Zaključak (obrazloženje naučnog doprinosa)

Doktorska disertacija „*In vitro* interakcije jona bakra sa bilirubinom i β -laktamskim antibioticima“ Bojane Božić Cvijan predstavlja originalni naučni doprinos u razumevanju mehanizma interakcija jona bakra sa BR i β -laktamskim antibioticima. Pokazano je da BR redukuje Cu^{2+} do Cu^{1+} u odnosu 1:1 a da se Cu^{1+} odmah potom oksiduje pomoću kiseonika i generiše nastanak vodonik peroksida i hidroksil radikala koji mogu biti odgovorni za toksične efekte hiperbilirubinemije. Vezivanje Cu^{2+} za neorganske fosfate, fosfatnu grupu lipozoma ili penicilamin smanjuje redoks interakcije sa BR. Objašnjeni mehanizmi toksičnosti hiperbilirubinemije upućuju na značaj budućih istraživanja o primeni helatora bakra u slučajevima neonatalne hiperbilirubinemije. Penicilin G ne stupa u interakcije sa Cu^{2+} . Amoksisicilin, ampicilin i cefaleksin sa Cu^{2+} formiraju stabilne, obojene komplekse oktaedraelne koordinacije i tetragonalne distorzije, preko primarne amino grupe bočnog lanca. Tri pomenuta antibiotika povećavaju rastvorljivost Cu^{2+} u fosfatnom puferu. Ceftazidim i Cu^{2+} formiraju kompleks slične geometrije pri čemu se stvara organski radikal, dok je kompleks ceftriakson- Cu^{2+} drugačije geometrije. Svi kompleksi su u 1:1 stehiometrijskom odnosu. Cefaklor redukuje Cu^{2+} do Cu^{1+} koji potom reaguje sa kiseonikom pri čemu se stvara vodonik peroksid. U prisustvu jona bakra meropenem se razgrađuje. S obzirom na smanjenje antimikrobne aktivnosti ampicilina, amoksisicilina, ceftriaksona i meropenema u prisustvu jona bakra, neophodan je oprez prilikom njihove primene u uslovima koje karakteriše povišenje koncentracije bakra.

Ova doktorska disertacija je urađena prema svim principima naučnog istraživanja. Ciljevi su bili precizno definisani, naučni pristup je bio originalan i pažljivo izabran, a metodologija rada je bila savremena. Rezultati su pregledno i sistematično prikazani i diskutovani, a iz njih su izvedeni odgovarajući zaključci.

Na osnovu svega navedenog, i imajući u vidu dosadašnji naučni rad kandidata, komisija predlaže Naučnom veću Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da prihvati doktorsku disertaciju Bojane Božić Cvijan i odobri njenu javnu odbranu radi sticanja akademske titule doktora medicinskih nauka.

U Beogradu, 02.07.2019.

Članovi Komisije:

Prof. dr Zoran Todorović

Prof. dr Ivana Ćirković

Doc. dr Dragana Protić

Doc. dr Janko Samardžić

Prof. dr Edvard Petri

Mentor:

Prof. dr Milica Bajčetić

Komentor:

N. sav. dr Ivan Spasojević
